

УДК 81'42+81'255.2:821.111(73)

СИНЕСТЕТИЧНІ МЕТАФОРИ РОМАНУ «ЛОЛІТА» В. НАБОВОКА В РОСІЙСЬКОМОВНОМУ АВТОПЕРЕКЛАДІ ТА ПЕРЕКЛАДІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ П. ТАРАЩУКОМ

Шепетько В.К., студентка

Херсонський національний технічний університет

Мазур О.В., к. філол. н., доцент,

*доцент кафедри теорії та практики галузевого перекладу**Херсонський національний технічний університет*

У статті розглянуто шляхи перекладу синестетичних метафор у романі В. Набокова «Лоліта». Доведено, що в автоперекладі В. Набокова з англійської на російську, так само, як і в перекладі П. Тарашука з російської на українську мову, не завжди можливо досягти повної адекватності відтворення синестетичних метафор, що зумовлено різницею картин світу перекладачів.

Ключові слова: художній переклад, автопереклад, синестезія, метафора, синестетична метафора, адекватність.

В статье рассмотрены способы перевода синестетических метафор в романе В. Набокова «Лолита». Доказано, что в автопереводе В. Набокова с английского на русский, так же, как и в переводе П. Тарашука с русского на украинский язык, не всегда возможно достичь полной адекватности воспроизведения синестетических метафор, что обусловлено разницей картин мира переводчиков.

Ключевые слова: художественный перевод, автоперевод, синестезия, метафора, синестетическая метафора, адекватность.

Mazur O.V., Shepetko V.K. SYNESTHETIC METAPHORS OF THE NOVEL "LOLITA" BY V. NABOKOV IN THE RUSSIAN SELF-TRANSLATION AND UKRAINIAN TRANSLATION BY P. TARASHCHUK

The paper evaluates the ways of translation of the synesthetic metaphors found in the novel "Lolita" by V. Nabokov. It is proven that both English-Russian self-translation by V. Nabokov, as well as Russian-Ukrainian translation by P. Tarashchuk, sometimes fail to achieve entire adequacy in synesthetic metaphors' rendering due to the difference in the translators' worldviews.

Key words: belles-lettres translation, self-translation, synaesthesia, metaphor, synaesthetic metaphor, adequacy.

Постановка проблеми. Питання використання синестезії як експресивного засобу було розглянуто багатьма дослідниками, серед них С. Ульман [8], Б. Уорф [9], А. Шамота [10] та ін., але досі немає ні універсального визначення синестетичної метафори, ані універсальної класифікації. Вона відіграє значну роль у психологічній прозі, але з огляду на різницю у суб'єктивному образному сприйнятті окремих індивідів та культурному (народів) є перешкодою для адекватного перекладу художнього твору в усьому розмаїтті його функцій – від естетичної до прагматичної.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – простежити шляхи автоперекладу синестетичної метафори В. Набоковим та перекладу її П. Тарашуком. Ми обрали такий матеріал дослідження, який покликаний дещо пом'якшити аспект суб'єктивності світосприйняття, адже автор і перекладач у першому випадку – одна особа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Владімір Набоков є видатним письменником, який володів даром синестезії («кольоровим слухом»), який він активно

використовував у своїх творах. В автобіографії «Інші береги» («Другие берега») він змальовує своє дитинство, забарвлене різноманітними фарбами та різнокольоровими літерами. Саме феномен синестезії робить автора «Лоліти» унікальним у своїй манері. У творчості В. Набокова синестезія має емоційний заряд, її основна функція – підсилення естетичної реакції.

Зміст поняття «синестетична метафора». Синестезія – це феномен сприйняття, який полягає у тому, що враження, відповідне цьому подразнику і специфічне для цього органа відчуття, супроводжується іншим, додатковим відчуттям або образом, часто характерним для іншої модальності [11, с. 120]. Синестезія у вузькому значенні слова полягає у тому, що слово, значення якого пов'язане з одним органом чуття, вживається у значенні, що стосується іншого органа чуття [8].

З часів Аристотеля метафору вважають найголовнішим тропом, настільки характерним для поетичної мови, що саме це слово інколи вживають як синонім образності

мови [1, с. 75]. Синестетична метафора – це метафора, в якій властивості предметів відриваються від їхніх носіїв, слова втрачають основне значення і вживаються у переносному, принагідно створюється можливість утворення будь-яких відповідностей. Виникнення синестезії може бути пояснено асоціативним мисленням людини. Ці метафори є плодом творчої уяви, що залежить від психологічного стану автора. Таким чином, синестетична метафора, як і інші засоби художнього у виразнення, сприяє розкриттю думки і почуттів автора, підсилює емоційне забарвлення мови, дає можливість виявити особливості суб'єктивного світосприйняття.

Окремі дослідники вважають, що саме у метафоричній системі синестезія найповніше розкриває свій потенціал і, відповідно, розглядають синестезію як різновид метафори. На думку С. Ульмана, синестетична метафора є найдавнішою, найпоширенішою та, можливо, універсальною формою метафори. Водночас Б. Уорф припускає, що саме метафора виникає із синестезії, а не навпаки [9].

Як зазначає Р. Заболотня, здебільшого синестезію розуміють як метафорично-образне вербальне утворення, обидва компоненти якого належать до сфери чуттєвого сприйняття, причому вказують на їхню різнорідну модальність [3]. Н. Арутюнова пише: «Прикметники, що позначають властивості, пізнавані органами чуття (зору, дотику та ін.), метафорично використовуються для диференціації ознак, належних іншому аспекту матерії. Так, ідентифікація відтінків кольору здійснюється «температурними» словами, пор.: теплий, холодний (про тон); диференціація звучання досягається словами, що належать до просторових параметрів, пов'язаних із зором, або словами «дотикового» значення, пор.: високий, низький, тонкий, м'який, густий ... (про тембр, звук голосу)» [2, с. 163].

Синестетична метафора у творчості В. Набокова: перекладознавчий аспект. Аналіз синестетичних метафор на матеріалі роману В. Набокова «Лоліта» виявив, що синестетичні перенесення можуть відбуватись у таких напрямках:

1) від тактильних відчуттів до слухових: «*polished words*» [12, с. 37] – «*отполированные слова*» [5, с. 35] – «*відполіровані слова*» [6, с. 68];

2) від тактильних до зорових: «*the low morning sun*» [12, с. 66] – «*низкий блеск утреннего солнца*» [5, с. 65] – «*низенький блискіт ранішнього сонця*» [6, с. 102];

3) від одного виду тактильних відчуттів до іншого: «*in thy marble arms*» [12, с. 285] – «*на мраморной моей груди*» [5, с. 292] – «*на моїх мармурових грудях*» [6, с. 359];

4) від зорових до слухових: «*spurt of vivid laughter*» [12, с. 308] – «*взрыв светлого смеха*» [5, с. 316] – «*вибух світлого сміху*» [6, с. 385];

5) від зорових до одоративних: «*brown fragrance*» [12, с. 43] – «*каштановый запах*» [5, с. 42] – «*каштановий запах*» [6, с. 75];

6) від зорових до тактильних: «*sunny cellophane*» [12, с. 37] – «*солнечный целлофан*» [5, с. 35] – «*сонячний целофан*» [6, с. 68];

7) від одного виду зорових відчуттів до іншого: «*pink letters*» [12, с. 282] – «*розовые буквы*» [5, с. 290] – «*рожеві літери*» [6, с. 356];

8) від смакових до слухових: «*rich music*» [12, с. 302] – «*сочная музыка*» [5, с. 311] – «*соковита музика*» [6, с. 380];

9) від смакових до одоративних: «*her own biscuity odor*» [12, с. 15] – «*ее собственным бисквитным запахом*» [5, с. 12] – «*її власним бисквітним запахом*» [6, с. 42];

10) від смакових до зорових: «*in the apple-green light*» [12, с. 41] – «*в яблочно-зеленом свете*» [5, с. 38] – «*в яблучно-зеленому світлі*» [6, с. 72];

11) від одного виду смакових до іншого: «*wine-sweet event*» [12, с. 57] – «*мускатно-сладкий эпизод*» [5, с. 56] – «*мускатно-солодкий епізод*» [6, с. 92];

12) від смакових до тактильних: «*the honey-dew*» [12, с. 15] – «*медовая роса*» [5, с. 12] – «*медова роса*» [6, с. 42];

13) від одного виду слухових відчуттів до іншого: «*plangent chords*» [12, с. 302] – «*громовые аккорды*» [5, с. 311] – «*громові акорди*» [6, с. 379].

Особливою умовою перекладу синестетичної метафори є відтворення різнорідної модальності сфери чуттєвого сприйняття. Розгляньмо докладніше, як це вдалось у перекладі роману «Лоліта» українською та російською мовами П. Тарашуку та самому В. Набокову.

З вищенаведених прикладів видно, що навіть сам автор, «приміряючи» на себе роль перекладача, не завжди відтворював власні синестетичні метафори у повній відповідності до англійськомовного оригіналу, вдаючись, наприклад, до смислових модуляцій: «*взрыв светлого смеха*» [5, с. 316] – «*spurt of vivid laughter*» [12, с. 308]. Також цікавим фактом є трансформація звичайних метафор англійськомовного оригіналу у синестетичні

метафори російськомовного автоперекладу «*rich music*» [12, с. 302] – «*сочная музыка*» [5, с. 311], що свідчить про різне світосприйняття у межах двох мовних особистостей письменника. Цей приклад доводить гумбольдіанську думку, що мова творчо переосмислює навколишню дійсність із властивою їй внутрішньою, породженою національними (народними) характеристиками формою [7, с. 36].

Як зазначає Т. Казакова, повний переклад метафори застосовується у випадку, якщо у мові оригіналу і мові перекладу збігаються як правила сполучуваності, так і традиції вираження емоційно-оцінної інформації, вжитої у цій метафорі [4, с. 237]. Якщо ж це не так, то метафора зазнає перекладацьких трансформацій, насамперед лексичних (додавання, опущення, зміна граматичної форми, контекстуальна заміна) та стилістичних (зміна стилістичного забарвлення, модуляція погляду/ставлення, зміщення акценту, еквіваленція), рідше, якщо структура метафори складна, а сама метафора розгорнута, – синтаксичних (членування, об'єднання речень або частин синтаксичної структури метафори, зміна порядку слів).

Близькість української та російської мов у більшості випадків дає П. Тарашуку змогу перекласти синестетичну метафору з російськомовного самоперекладу В. Набокова цілком адекватно. Лише іноді він вдається до перекладацьких трансформацій, наприклад, метафору «*низкий блеск утреннего солнца*» [5, с. 65] він переклав як «*низенький блискім вранішнього сонця*» [6, с. 102], змінивши стилістичне забарвлення слова «*низкий*», додавши пестливий суфікс. Цю спробу відтворення метафори ми не можемо визнати вдалим перекладацьким рішенням також через какофонію приголосних звуків. Ми б запропонували варіант «*низький блискім ранкового сонця*». Під час перекладу словосполучення «*in my marble arms*» – «*на мраморной моей груди*» [5, с. 292] – «*на моїх мармурових грудях*» [6, с. 359] П. Тарашук змінив порядок слів, вдавшись до пермотації. Крім того, автопереклад, а за ним й українська інтерпретація, змальовують іншу картину: припускаємо, що в оригіналі йдеться про «*мармурові обійми*».

У словосполученні «*subsiding in a purple hear*» [12, с. 305] – «*упав фиолетовой кучей*» [5, с. 313] – «*впавши фіалковою купою*» [6, с. 383] В. Набоков вдається до зміни граматичної форми, в перекладі П. Тарашука ми спостерігаємо конкрети-

зацію, замість слова «*фіолетовий*» було використано слово з вужчим значенням та посилено метафоричний образ завдяки тому, що слово «*фіалковий*» означає не тільки колір, а й квітку, тому всю метафору можна прочитати і як «*упавши купою фіалок*», але у цьому випадку метафора позбавиться синестетичності. Так само синестетичність, на наш погляд, втрачається у прикладі «*brown fragrance*» [12, с. 43] – «*каштановый запах*» [5, с. 42] – «*каштановий запах*» [6, с. 75], адже метафору тепер можна двояко прочитати – як синестетичну й у значенні «*запах каштанів*» (квітучих дерев, смажених плодів тощо).

Наступний приклад синестетичної метафори: «*hot thunder of her whisper*» [12, с. 133] – «*жаркий гул її шепота*» [5, с. 133] – «*жаркий гул її шепоту*» [6, с. 179]. У цьому випадку автор використав прийом генералізації, замінивши слово на інше із ширшим значенням. У перекладі українською мовою недоцільним було використання слова «*жаркий*», тому що воно не має того ж переносного значення, як у російській мові, незважаючи на те, що звучать вони майже однаково. Ми пропонуємо замінити це слово на «*палкий*».

«*Showing the marbled flush of her palms*» [12, с. 58] – «*показывая мрамористую розовость ладоней*» [5, с. 56] – «*показуючи мармуристу рожевість долонь*» [6, с. 92]. У цьому випадку, як у перекладі на українську, так і в перекладі на російську, відбувається опущення займенника, що є доцільним і викликано різницею граматичних конструкцій між мовою оригіналу та мовою перекладу (1) й мовою перекладу (2). Точнішим еквівалентом цієї синестетичної метафори був би, на наш погляд, такий переклад: «*показуючи мармуристий рум'янець долонь*», що є другим і, як нам здається, у рамках синестетичної метафори точнішим перекладом слова «*flush*».

«*With a young golden giggle*» [12, с. 119] – «*с молодым золотым гоготком*» [5, с. 120] – «*з молодим золотим гоготом*» [6, с. 164]. На цьому прикладі ми можемо побачити, що в українському перекладі відбулася зміна стилістичного забарвлення, слово змінило своє значення, втративши при цьому пестливий суфікс. Як і попередній, цей приклад засвідчує, що матеріалом перекладу для П. Тарашука був самопереклад В. Набокова, а не оригінальний англійськомовний текст. Український перекладач, так само, як і автор, втратив звукопис, який підсилює естетичний

ефект. Ми беремо на себе сміливість запропонувати такий варіант перекладу: «з молодим золотим хихотінням», що, хоча й не відтворює звукопису, та є ближчим до семантики слів оригіналу.

«*There are colors and shades that seem to enjoy themselves in good company – both brighter and dreamier to the ear than they were to the eye*» [12, с. 307] – «*ибо есть цвета и оттенки, которые с умилением празднуют свои встречи, – ярче и мечтательнее на слух, чем они для глаза*» [5, с. 316] – «*адже є барви й відтінки, які втішено святкують свої поєднання, – яскравішим і мрійливішим для вуха, ніж вони – для ока*» [6, с. 385]. У цьому реченні слова в синестетичній метафорі перекладені повними еквівалентами, та, незважаючи на дослівний переклад, метафора відтворена еквівалентно, тобто в усіх трьох мовах має те саме смислове наповнення. Звернімо також увагу на мовну вправність П. Тарашука на лексичному рівні («втішено») та вжиту ним під час перекладу дещо важкувату для сприйняття синтаксичну конструкцію.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз англійськомовного оригіналу та його російськомовного та українськомовного перекладів свідчить про те, що не завжди вдається зробити адекватний переклад синестетичної метафори через суб'єктивність світосприйняття текстової модальності, одним із проявів якої є синестетична метафора, кожною окремою людиною.

Самопереклад В. Набокова також свідчить про варіативність сприйняття метафор у межах двох мовних особистостей одного митця, що можна пояснити ентокультурними когнітивними суперечностями, які неодмінно виникають поміж двома мовними втіленнями одного й того ж елемента буття.

Основною проблемою пошуку адекватних шляхів відтворення синестетичної метафори іншою мовою та причиною численних перекладацьких помилок і деформацій є саме різниця картин світу різних народів, утілена через їхню мову. Вибір перекладацьких прийомів під час відтворення синестетичних образів зумовлюється сприйняттям кожного окремого індивіда.

Також ми зробили висновок, що переклад П. Тарашука дещо віддалив від читача оригінал, оскільки вочевидь здійснювався не з першоджерела, а з автоперекладу В. Набокова і був дещо «опосередкованим» перекладом. Водночас автопереклад є зразком реалізації світобачення автора роману «Лоліта» в межах російської культури (так само рідної йому, як і англійська), значно ближчої до української культури, ніж культура мови оригіналу. Цим можна виправдати вибір самоперекладу В. Набокова за матеріал для перекладу П. Тарашуком.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Античні поетики. Арістотель. Поетика. Псевдо-Лонгін. Про високе. Горацій. Про поетичне мистецтво / уряд. : М. Борецький, В. Зварич. – К. : Грамота, 2007. – 168 с.
2. Арутюнова Н.Д. Мовна метафора (синтаксис і лексика) / Н.Д. Арутюнова // Лінгвістика і поетика. – М. : Наука, 1979. – С. 147–173.
3. Заболотня Р.В. Синестезія – явище міжсенсорної семантичної асоціації у мові / Р.В. Заболотня // Актуальні проблеми української лінгвістики. – 2002. – Вип. 6. – С. 108–116. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2002_6_15.
4. Казакова Т.А. Теория перевода (лингвистические аспекты) / Т.А. Казакова. – СПб. : Союз, 2003. – 296 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/kazakova.shtml.
5. Набоков В.В. Лолита / Владимир Владимирович Набоков – Мн. : Мока, 1991. – 320 с.
6. Набоков В.В. Лолита / В.В. Набоков ; [пер. з рос. П.В. Тарашука]. – Харків : Фоліо, 2008. – 412 с.
7. Підгрушна О.Г. Відтворення англійського гумору в українському художньому перекладі : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / О.Г. Підгрушна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2016. – 223 с.
8. Ульман С. Семантические универсали / С. Ульман // Новое в лингвистике. – Вип. V. – М. : Прогресс, 1970. – С. 250–293.
9. Уорф Б.Л. Отношение норм поведения и мышления к языку / Бенджамин Ли Уорф // Новое в лингвистике. 1960. – Вип. I. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philology.ru/linguistics1/whorf-60.htm>.
10. Шамота А.М. Переносне значення слова в мові художньої літератури / А.М. Шамота. – К. : Наук. думка, 1967. – 126 с.
11. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : БРЭ, 1998. – 685 с.
12. Nabokov V.V. Lolita / Vladimir Vladimirovich Nabokov. – New York : Vintage, 1997. – 317 с.